

Druhý svazek *Kritických projevů* F. X. Šaldy zahrnuje kritickou a polemickou tvorbu dvou let, z roku 1894 a 1895, t. j. tvorbu Šaldy šestadvacetiletého a sedmadvacetiletého. Zatím co první kritické počátky Šaldovy jsou spjaty s Literárními listy, v nichž měla průbojná literární mládež svou nejvýznamnější bojovnou kritikou základnu, hlavním orgánem Šaldova působení v sledovaných dvou letech se staly Pelclovy Rozhledy. V Rozhledech se ujal Šalda divadelní kritiky již v dubnu r. 1893, nyní v roce 1894 a 1895 se mu stala pravidelná činnost divadelního kritika v Rozhledech odrazným můstkem k tomu, aby zaujímal stanovisko k četným otázkám širšího společenského dosahu než tomu bylo dříve. Snad právě i okolnost, že Rozhledy nebyly časopisem jen literárním nebo literárně kritickým jako byly Literární listy, ale zároveň časopisem politickým, přispívala Šaldovi k tomu, aby soudobé problémy umělecké promítal na širší základnu celého soudobého dění společenského. Je s tohoto hlediska příznačné, jak ústředním thematem Šaldových kritických projevů v těchto dvou letech je vztah individualismu a hromadnosti. Toto thema prostupuje takřka všechny referáty a objevuje se v nejrůznějších obměnách (na př. jako rozpor individuálního charakteru a sociálního mravu nebo charakteru a typičnosti) v problematice jednotlivých dramát, v problému dekadence, při příležitosti pohostinských her Marie Pospíšilové, je sledován u Máchy, Masaryka, Karáska, Baudelaira a j. a přirozeně je řešen i v manifestu České moderny z října 1895. I když je pathos dobového působení Šaldova soustředěn na individualismus, vidí Šalda polaritu individualismu a kolektivismu dialekticky a ukazuje stále na plynulý přerod individuálního v kolektivní. Právě ve styku s touto širší problematikou Šaldova váha v českém kulturním životě vzrůstá. Nejen že se stává představitelem boje proti pohodlným a vžitým představám staršího pokolení, ale působí krystalizačně i v mladé generaci tím, že zahajuje boj proti umělecké pseudomodernosti a proti společensky a umělecky negativnímu charakteru české dekadence v skupině Moderní revue. Ačkoliv vede polemiky, které svou prudkostí, ale přitom i zásadností vedou k rozštěpení mínění v celé české kulturní veřejnosti (polemiky o hrách M. Pospíšilové a polemiky o Šimáčkově redakční praxi), přece to byla právě Šaldova odvaha a samostatnost při kladení a řešení palčivých otázek, která zároveň s Macharovým článkem o Hálkovi přispěla k tomu, aby se pokrokové síly české inteligence sjednotily na jedné základně společného programu v manifestu České moderny, který není již jen manifestem úzce literárním, ale zároveň manifestem kulturně politickým. Šalda právě v roce 1895 si může uvědomovat, jak nutně a organicky se vyvíjelo jeho dílo v souladu s vývojovými nutnostmi širšího dění uměleckého a společenského. Když byl Šimáčkem vyzván, aby odvolal určité soudy z dob svých kritických počátků, odpověděl: „Nemám co odvolávat. Kdybych dnes měl projít svou dráhou znovu, šel bych zase tudy, kudy jsem šel, a jen tudy. Byl to čistý boj a dobré dílo ve své nutnosti. Dnes je to cítit... Srovnajte, jak se psalo o literatuře před třemi, čtyřmi roky a jak teď“.

Jestliže právě rok 1895 a manifest ukončují jednu etapu vývoje Šaldova, v níž s Šalda probojoval své místo v literární veřejnosti, osvobodil se ze začátečnické závislosti na neorganicky přijímaných vlivech, „vypracoval si svůj myšlenkový typ“ a zároveň si našel širší základnu pro svůj boj v společném programu pokrokového mladého pokolení, ukazuje však již sklonek roku, že manifest nebyl jen ukončením jednoho procesu (sjednocujícího), ale že je zároveň začátkem nového procesu, jenž se týká jak vývoje Šaldova, tak i celé pokrokové inteligence. Pokud jde o Šaldou, odhaluje tento přesun Šaldův odchod z Rozhledů na sklonku roku 1895. Listopadové číslo Rozhledů přináší poslední příspěvky Šaldovy, prosincový referát o Národním divadle byl otištěn již v Naší době. Šalda se vrací do Literárních listů, kde publikoval v sledovaných dvou letech jen málo, a přispívá i do Naší doby a později do Času. Bylo několik příčin, které vedly k roztržce s Rozhledy, čtenáři se s nimi seznámí v polemikách roku 1896 — mezi jiným tu působilo i kladné stanovisko, jaké zaujal Šalda k Masarykově Naší nynější krizi, proti jejímž některým thesím se stavěl Pelcl a celá strana pokroková — Šalda sám vysvětluje svůj odchod takto: „Přestal jsem psát o Rozhledy, až když jsem vycítil, že moje práce nejsou tam vítány, jako byly dříve. Prosil jsem o *pohostinství* p. prof. Masaryka v Naší době a on mi ho popřál právě jako *pohostinství*.“

Toto naše vydání přidružuje se zásad vyložených v edičních poznámkách prvního svazku Kritických projevů. I v tomto svazku jsou některé stati, které byly již dříve knižně otištěny v Juvenilních nebo Mladých zápasech. Přitom však většina statí je zde knižně otištěna po prvé (245 stran z celkového počtu 352). K vydání vlastních Šaldových projevů jsme připojili v dodatku manifest *Česká moderna*, který sice nebyl napsán jen Šaldou, ale na jehož stylisaci měl vynikající účast.

1894

Str. 11. — *Národní divadlo*. Šaldovy pravidelné divadelní recenze vycházely jako příspěvky rubriky „Kritika divadelní“ v Rozhledech od dubna 1893 (viz Kr. pr. I, 325 a n. a 480). Šalda obvykle sdružoval několik recenzí do větších celků; to bylo určováno revuálním charakterem Rozhledů, které vycházely v měsíčních intervalech. V roce 1894 vyšlo 5 takových celků:

1. — *Lidová představení*. — Slovo p. *Zákrejsovi k jeho článku „Deset let Nár. divadla“ v 1. čísle Osvěty*. (Str. 4.) Rozhledy 3, č. 4 (leden 1894), str. 207—210. Str. 11, poslední řádek prvního odstavce: Šimáčekův „Nový vzduch“ opraven zde na „Jiný vzduch“.

Str. 13. — Slovo p. *Zákrejsovi* je polemikou s některými výroky Zákrejsovy retrospektivní úvahy „Deset let Národního divadla“, napsané na okraj Šubrtovy brožury „Desátý rok Národního divadla“ a uveřejněné v Osvětě r. 24, 1894, díl I, str. 69/77. Šalda reagoval na tu část Zákrejsovy stati, která je namířena proti „modernímu“ umění, zejména proti realismu a kde Zákrejs výtýká stoupencům a kritikům moderny, že zanedbávají základní principy estetiky. „Řekněme si to upřímně: studium krasovědy a studium literárních dějin se u nás děsně zanedbává... O kritikovi platí sumou to, co o poetovi a rétorovi jednotlivě plativalo:

nascitur et fit... Svižný sloh je veliký dar, ale hluboký je větší... Cesta soustavné práce je opuštěna, soustavná práce vydána jest bičku, metle a rolničkám posměchu“ (72). Šalda reaguje dále na tato slova Zákrejsova: „Ano, moji draží, dříve znívala otázka: je tato divadelní práce krásná čili nic? — nyní zní otázka fešáčtější: je práce ze staré nebo z nové školy? Tu přec není třeba estetik! Čím mladší datum na jeho křestním listě, tím mistrnější je dílo. Je to pád po schodech dolů. A nejrychleji řítí se s nich nejmladší z nejmladších: rytířkové nejmmodernějšího moderna, pyšní velkostatkáři velikého setí a malé sklizně“ (72). Na Šaldovu polemiku odpověděl Zákrejs v článku *Nová světa* v prosincovém čísle Osvěty 1894 (str. 1141), v němž reagoval i na ostatní polemické glossy Šaldovy, vsunuté do jednotlivých Šaldových divadelních referátů, zejména do referátu o Hauptmannově Haničce (srov. zde na str. 31 n. a 368). Zákrejs připomněl, že invektivy, jež Šalda v článku *Deset let Národního divadla* na sebe vztahoval, nebyly určeny Šaldovi, poněvadž jej neznal, ale že Šalda v roce 1894 „dokázal právě svými pojednáními v Rozhledech, žeť posud ani v jediném podstatném ohledu na žádoucí výši nestojí“ a na četných dokladech z Šaldových kritik, opřených ve formulaci o novou terminologickou vyzbroj psychologické kritiky, snažil se dokazovat, že Šaldovi při „spisování“ chybí „sloh“.

2. M. A. Šimáčekův *Jiný vzduch*. (Str. 15.) Rozhledy 3, č. 5 (únor 1894), str. 280 až 286, č. 6 (březen), str. 329—333. — Znovu otištěno v Mladých zápasech, str. 150 až 163, „hodně zkrácené“ pod titulem *Jiný vzduch*. Zkrácení se týká především závěru, neboť celá část o hereckém provedení *Jiného vzduchu* (od počátku odstavce na str. 30 až do konce) byla vypuštěna. Vypuštěn byl i závěr prvního odstavce na str. 17 (poslední dvě věty), dále delší text na str. 20 (od počátku 9. řádku zdola po větu začínající „Ona je asimilována...“ v 3. řádku zdola), konec druhého odstavce na str. 25 (poslední tři věty), citát z Gautiera v poznámce na str. 28, celá věta v 2. řádku na str. 29. Ostatní zkrácení mají většinou povahu stylistické redukce textu, při čemž se leckde text několika řádků shrnuje v stručné zjištění o několika slovech. Naproti tomu je text rozšířen tam, kde formulace se Šaldovi nezdála dosti přesnou, většinou o jednotlivá slova. Tak na př. na str. 15, 3. ř. zdola za slovo „nestačí“ vloženo za středníkem *chee a neusiluje*, na str. 17, 7. ř. zdola za slovo „odhad“ vloženo *kvantitativní i*, na str. 18 v posledním řádku 2. odstavce za redukováný text končící v původním textu slovem „společenské“ vloženo *neboť jádro mravnosti je charakter*, na str. 19 v 6. ř. zdola je kursivou vytištěný text „na prostřední“ nahrazen textem *na střed mravní*, na str. 28 v 4. ř. zdola je věta „Je to rozlomený a sporný polotvar“ nahrazena textem *ano sám úpadkový romantik*, který se připojuje za čárkou k předcházející větě, atp. Na str. 19 v 12. ř. shora bylo v knižní verzi do textu „Helena je čistě setrvačná“ vloženo „Helena je v prvním pojetí př Šimáčekově ryze setrvačná“. Šimáček totiž pod vlivem kritiky prvního provedení *Jiného vzduchu* (25. 1. 1894 v režii J. Šmahy) přepracoval svou hru, především závěr dramatu; v novém zpracování byla hra uvedena na scénu Nár. divadla 13. 9. 1895 opět v režii J. Šmahy; Šaldův referát viz zde na str. 191. — Str. 29: *Že bratranec Prokop přijel místo z Hamburku ze Sudermannovy Cti, konstatovala již denní kritika*. To zjišťoval na př. J. Kuffner v Národních listech z 27. 1. 1894.

3. Gerharta Hauptmanna *Hanička*. — *Cyklus Jeřábkův*. — *Josého Echegaraye Mariana*. — A. a V. Mrštíkův *Maryša*. — *Ještě p. Zákrejs porůznu*. Rozhledy 3, č. 10 (červen 1894), str. 585—591, č. 11 (srpen), str. 634—637, č. 12 (září), str. 682

až 694. — Poslední část „Ještě p. Zákrejs porůznu“ nemá samostatný text, jde o polemické narážky proti Zákrejsovi vložené do celého textu, zejména do recenze Hauptmannovy Haničky a Maryši bratří Mrštíků.

Str. 31. — *Gerharta Hauptmanna Hanička*. — Premiéra 16. 2. 1894 v režii J. Šmahy. — Šalda polemizuje se Zákrejsovou recensí Haničky, uveřejněnou v dubnovém čísle Osvěty 1894, str. 354—360, v níž Zákrejs Haničku přikřídí odsoudil s hlediska normativní dramaturgické kritiky, odvozované především z Aristotela, jako dílo druhově a stylově neústrojně a scestně. „Hanička je směskou, o které možno říci, že jest i směskou všech možných -ismů“ (358). Hanička „není dramatem a české jeviště mohlo se tím snadněji bez ní obejít, že je to výtvar cizí, německý, a nedostatečný, ano zejména ve své brutální části nezdravý a dvojsmyslný, takže si s ním sama sebevědomá kritika nejmodernějších modernistů nevěděla rady! Hanička je ragout ze věřejších a předvěřejších pochoutek i nepochoutek, ragout a obrázková knížka pro všechny, kdo se dětmi státi chtějí, ale ovšem ne pro děti samy, protože je to výplod přímo psychofagický“ (359). Na Šaldovu kritiku reagoval Zákrejs v prosincovém čísle Osvěty v článku *Nová svělla* (str. 1141 a n.) a zároveň odpovídal i na starší Šaldovy invektivy proti Zákrejsovi (viz zde na str. 13/14 a v poznámkách na str. 366). Bránil se doklady „nemožného“ a „pasivně komického slohu p. Šaldova“, t. j. vybranými citáty z Šaldových kritik, které svou odbornou terminologií a analytickou náročností se vymykaly slohovým konvencím té doby a staly se předmětem posměchu i v Šípech (srov. Rozhledy 4, str. 108). Na zásadní protiklad kritiky esteticky dogmatické, vycházející z hotových pravidel a kánonů, a kritiky, která sleduje a vysvětluje genesi tvarů a genrů přímo ze životní skutečnosti, odpovídá Zákrejs takto: „Pan Šalda nemůže nezpůsobovat, že se posud pší a že se budou, dle uznání posuzovatelova nebo vedle intence redakcí, i přístě u velikém množství psátí též kritické noticky, nákrezy obsahů, nástiny posudků, skizy a estetické rozbory. Pan Šalda, jehož způsob kritiky ostatně není nežli přírodopisnou kritikou toliko v kusém smyslu slova, v tom ničeho nezmění. . . Kritik musí znáti posavadní pravidla estetická, avšak to mu nemůže býti závadou, nýbrž podporou, aby ocenil nové dílo se skutečně novými krásami. Každý — také kritik — má se stále vzdělávati, u výkonných mistrů učiti, své názory kontrolovati.“ (1143—1144) — Na Zákrejsovu stať *Nová svělla* reagovaly Rozhledy redakčním komentáři (r. 4, str. 168).

Str. 47. — *Cyklus Jeřábkův*. — Premiéra Veselohry 27. 2. 1894 v režii Jakuba Seiferta, Syna člověka 7. 3. 1894 v režii Fr. Kolára; ostatní hry Jeřábkovy cyklu, pořádaného na jaře 1894, byly nastudovány již v předcházejících sezónách: Zde se zapovídá žebrot v r. 1893 v režii Fr. Kolára, Cesty veřejného mínění v r. 1892 v režii J. Šmahy, Služebník svého pána v r. 1892 v režii J. Šmahy. — Str. 50, 1. ř. zdola: *Polemisoval jsem proti tomuto nonsensu a alogismu kdesi*. Pravděpodobně jde o Šaldovu kritickou poznámku na adresu moderní „symbolistické“ poesie v recenzi Škampovy knihy Venku a doma (srov. Kritické projevy 1, str. 378—381), napsanou právě v době, kdy Vrchlický a lumírovci útočili na moderní poesii. (Srov. zde Polemiku s J. Vrchlickým, str. 145.)

Str. 55. — *Josého Echegaraye Mariana*. — Premiéra 21. 3. 1894 v režii Jos. Šmahy.

Str. 59. — *A. a V. Mrštíků Maryša*. — Premiéra 9. 5. 1894 v režii Edm. Chvalovského. — Knižně v Mladých zápasích, str. 164—172, pod titulem Maryša „poněkud retušováno“. V knižní redakci byl vynechán závěr o divadelní realizaci (od počátku odstavce *Bohatá práce* . . . na str. 67 do konce na str. 68), jinak většina retuší má charakter převážně stylistický. Text na str. 61, ř. 14 (*t. j. výraznost, profslaci uměleckou, umělecký styl*) pozmeněn takto: *na níž jediné záleží; promítá výrazně a účelně vnitřní procesy ve vnějšek. Má s v ů j styl, s v ů j tvárný ráz*. — Str. 63, 7. ř. zdola, „u všech moderních dramatiků, z nichž někteří jsou přímo na přechodu k féerii“ změněno na „u všech moderních dramatiků *naturalistického směru*“.

Str. 66, ř. 17 *A malheur ten přihodil se právě tomu křídlu kritiky, jež vydává se za realistickou*. Jde o kritiku v Čase z 12. května 1894, str. 294: „Nejezdíme na důslednosti jednání lidského, ale základní rysy povahy přece se nesmějí kalit; zde jde o to, byl-li Vávra surovec či ne.“

4. *Meilhaca a Halévho Frou-Frou a několik myšlenek na ni navázaných*. (Str. 68.) Rozhledy IV, č. 1 (říjen 1894), str. 41—45. Premiéra Frou-Frou byla 2. 10. 1894 v režii J. Šmahy.

5. *Stroupežnického cyklus*. (Str. 75.) Rozhledy 4, č. 2 (listopad 1894), str. 95—99, č. 3 (prosinec 1894), str. 161—166. (Nepodepsáno, ale v Obsahu uvedeno jako články Šaldův.) — Převzato do Mladých zápasů (str. 134—149) pod titulem *Ladislav Stroupežnický* a s podtitulem: „Ladislav Stroupežnický. Jeho podobizna nakreslená při příležitosti jeho cyklu v Národním divadle na podzim 1894.“ Text v Mladých zápasích je „zkrácený a retušovaný“. Zkrácení se týká vynechání závěru od počátku věty v 7. ř. zdola na str. 90 až do konce článku na str. 91 (zhodnocení divadelního provedení) a četných retuší, zjednodušujících a zkracujících text (na př. na str. 75 text začínající v 7. řádku zdola slovy „jednotné abstraktní“ až do konce věty v 4. řádku zdola nahrazen zkráceným textem *myšlenkové jednoznačnou a důslednou a tím již imponující*). Šalda provedl však i některé drobné změny věcné: Na str. 82 v 6. ř. zdola hodnotící soud o Paní mincmistrové a Zvíkovském rarášku „které nemají umělecké ceny skoro žádné“ nahradil textem *které nemají valné ceny umělecké, ale vynesly mu snad proto hojně úspěchu a popularity*, na téže stránce v 4. řádku zdola konstatování „bez jakékoli psychologie“ doplněno na „bez jakékoli intuíce psychologické“ a za konec věty na 2. řádku zdola přidáno shrnutí *spíš umění kostymní než básnické*. Na str. 76, 6. ř. „naprosto bezobsažných“ změněno na *málo obsažných*, na téže str. v 6. ř. zdola k slovu „Láska“ přidáno *myslné erotická*, na str. 77, ř. 20 „plánové pojetí života“ změněno na „*evoluční pojetí života*“, v následujícím řádku „karakterové pojetí života“ změněno na „*bojovnou polaritu života*“, na téže str. v 5. ř. zdola „bez pochopení a ocenění“ změněno na *ve své důsažnosti* a slovo „zvrhuje“ v následujícím řádku nahrazeno slovem *persifluje*. Na str. 81, 3. ř. za slovo „člověk“ vloženo *je tvor velmi žalostný, že*, na str. 83, 9. ř. konec věty za slovem „život“ nahrazen textem *toho hrůzně ssavého Maelströmu, který nás rve do svého středu*, na str. 84, 12. ř. text „nehledal metodu jeho příčinného výkladu“ nahrazen textem *neloužil po obzíravé linii, která by dala jeho dílu metodickou zkratku*, na téže stránce v 20. ř. za slovo „hrů“ vloženo *aniž stavěl z jejího materiálu nějaké budovy*, na str. 85, 13. ř. za slovo „snivostí“ vloženo *utopičnosti, ano*

již vášnivě pokrokovosti, na str. 86, 10. ř. zdola, mysticismu' nahrazeno agnosticismu. Na téže stránce v 6. ř. zdola za slovo „genrem“ vložen text nejen na Murgerovi, ale i na autorech mnohem větších a umělečtějších, na Bret Harteovi, ano i na některých mladších pracích Turgeněvových ulpělo něco z žanrovitosti. Na str. 87, 20. ř. slovo „s humorem“ nahrazeno textem jindy s matným moralistním sarkasmem, v 25. ř. „pozorování a holé okreslení“ nahrazeno textem nebo pro citové asociace idylismu a bezpečí více méně zápečného a v předposledním řádku za „poslední hry Stroupežnického“ vloženo takový „Vojtěch Zák, výtečník“, taková „Valdštyňská šachta“. Na str. 89 v prvním řádku nového odstavce za slovo „pouze“ vloženo hodnocení „málo šťastná jednoaktovka“.

K cyklu Stroupežnického byly nově nastudovány jen Pan Měsíček obchodník (premiéra 11. 7. 1894 v režii Chvalovského), Siroťčí peníze (premiéra 26. 10. 1894 v režii J. Šmahy) a Zkažená krev (premiéra 26. 10. 1894 v režii F. A. Šuberta), ostatní hry byly předváděny v nastudování starším (Václav Hrobčický v režii J. Šmahy z r. 1893, Paní mincmistrová a Zvíkovský rarášek v režii Fr. Kolára z let osmdesátých).

Str. 92. — *Dramata tištěná*. Pod tímto souhrnným titulem publikoval Šalda recenze tištěných dramát v rubrice Kritika divadelní v Pelclových Rozhledech, kterou vyplňoval ovšem především svými divadelními recenzemi v oddíle Národní divadlo.

Str. 92. — F. A. Šubrtla Drama čtyř chudých stěn. Rozhledy 3, č. 6 (březen 1894), str. 333—338.

Str. 100. — R. Jesenské V žití proudech. Rozhledy 3, č. 8 (květen 1894), str. 474 až 475.

Str. 104. — *Josef Merhaut: Had a jiné povídky*. Literární listy 15, č. 10 (1. 5. 1894), str. 167—170. Bibliografický údaj v podtitulu: Had a jiné povídky. Ilustr. knih. Šolcovy sv. 1. Telč 1893. Str. 364. Knižně otištěno v Mladých zápasech, str. 184—188, „v textu upraveném“. Textová úprava je převážně stylistická; nejčastěji v nové úpravě autor opouští mnohost výrazů určených k pojmenování jednoho jevu (na př. na str. 105, ř. 6—8 celý text počínající slovem „vzepětím“ až do konce věty je nahrazen zkráceným textem *vzepětím sil volních*; text na str. 106, ř. 11 *tuhy lom* až do konce věty v ř. 13 nahrazen výrazem *proces životního transformismu*; text začínající na str. 109, ř. 5 slovy *zvláštními květinami* až do konce věty v 7. ř. je nahrazen textem *zemňující jen a třibíce jen staré prostředky výrazové*; někdy jde o pojmové zpřesnění (str. 106, poslední řádek zdola „nesrovnalou polotvárnost a mentálnou degeneraci dobrodružné, měkké a trpné fabulace“ nahrazeno „dobrodružnou měkkost trpné duše“; str. 107, ř. 17—19 je text začínající za středníkem slovem *není* do konce věty nahrazen textem novým, přesněji formulovaným: *není zapjato do sociální stavby společenské; máš stále dojem čehosi soukromého, ne společensky typického*). Některá místa byla zcela vypuštěna, tak zejména na str. 108 pochvalná zmínka o románech Růženy Svobodové (od slov *kdy čtu* v 5. ř. až ke slovu *zrůdnosti* v 18. ř.), dále zmínka o Quételetovi na téže stránce v 12. ř. zdola a jména autorů moderní povídky na str. 109, ř. 7—9. Na str. 109

ve 4. řádku zdola do textu „uměleckou svěžestí nesené strany“ vloženo „uměleckou svěžestí impresionistickou nesené strany“.

Str. 110. — *Fr. Táborský: Melodie*. Literární listy 15, č. 12 (1. června 1894), str. 202—204. Bibliografický údaj v podtitulu: Melodie. Básně. Nakladatel: J. Otto. V Praze 1893. Str. 140.

Str. 115. — *J. S. Machar: Tristium Vindobona I—XX*. Literární listy 15, č. 14 (1. července 1894), str. 235—238. Bibliografický údaj v podtitulu: Tristium Vindobona I—XX. Básně (1889—1892). Kabinetní knihovny Šimáčkovy číslo LXV. Nakladatel: Fr. Šimáček. V Praze 1893. Str. 98. — Redakce připojila k recenzi tuto poznámku: „Přes to, že otiskl jsme již v „Lit. l.“ 1893, čís. 23 a 24, referát o této knize, podáváme i tuto úvahu, která, spočívajíc na širších základech, pokouší se vyložit *veškerou* básnickou práci p. Macharovu.“ Z celého referátu vyšla však toliko první část s připojenou poznámkou „příště ostatek“, pokračování však nevyšlo.

Str. 121. — *L. Ariosto: Zuřivý Roland*. Literární listy 15, č. 17 a 18 (1. září 1894), str. 296—299, č. 19 (16. září), str. 323—326. — Bibliografický údaj v podtitulu: Zuřivý Roland. Přeložil Jaroslav Vrchlický. Sborník světové poesie, vydávaného čtvrtou třídou České akademie cis. Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, čís. 1, 6, 13, 15, 19, 23, 24 a 25. Nakladatel: J. Otto. V Praze 1892—94.

Str. 137. — *Rozhledy sociální, politické a literární*. Literární listy 15, č. 11 (16. května 1894), str. 186—188, č. 12 (1. června), str. 207—208. Bibliografický údaj v podtitulu: Vydává a rediguje Josef Pelcl. Ročník III. Vychází 25. dne každého měsíce v Chrudimi v sešitech 3½ archových. — Signováno: Š.

Str. 144. — [Polemika s Jaroslavem Vrchlickým.] Otištěno bez titulu (ten byl interpolován vydavatelem) v rubrice „Z ruchu literárního“ v Rozhledech 4, č. 2 (listopad 1894), str. 105—108, jako druhá její část. V první části se zabýval Kř (F. V. Krejčí) literárním bojem, jaký rozvířil známý Macharův článek o Háčkovi v říjnovém čísle Naší doby, zejména pak reakcí Vrchlického, vyjádřenou článkem „K našim posledním bojům literárním“ v Hlase národa z 4. listopadu 1894 (přetištěno v Lumíru 23, č. 5, str. 58—60). Šalda zaujal jako divadelní kritik Rozhledů stanovisko jen k té části článku Vrchlického, která se dotýkala vztahu mladé české generace (označené právě Vrchlickým podle německého příkladu jako Moderna) k divadlu a otázkám dramatickým: „Jiný symptom toho neutěšeného boje jest zarytá a nepřátelské vystupování proti všemu, co nese na sobě vignetu „historickou“ . . . Ubíjí se stejně báseň jako povídka a román a hlavně drama. V tom je velký blud, který vyžaduje korektury. Jako by neexistoval též realismus nebo naturalismus i v látkách historických! . . . Nejvíce řádí tento blud v jisté části naší kritiky divadelní. Zde, co není stříhnuto à la Hauptmann nebo Sudermann, je všecko zastaralé a špatné.“ Šalda vztahoval tuto výtku na sebe. Snad proto, že již v prvním svém kritickém projevu v Divadelní causerii v roce 1889 (srov. Kritické projevy I, str. 456 n.) se zabýval otázkou historického thematicu s hlediska poetiky moderního umění a dramatu a obdobně se tímto thematicem zabýval v kritice

Braunovy knihy Mezi vyhnanci (Krit. projevy I, str. 55 n.); konečně Šalda napsal důkladnou studii Hauptmannovy Haničky. Další však text článku Vrchlického („Četli jsme ondy, že premiéra ‚Našich furiantů‘ byla prý umíráčkem našich her pathetických a deklamačních.“) nemohl se vztahovat na Šaldu, poněvadž Šaldův referát o cyklu Stroupežnického byl otištěn až v listopadovém a prosincovém čísle Rozhledů. Vrchlický tuto část svého článku, v níž zřejmě bojuje proti realistické koncepci umění, zakončuje větou: „Ale co jest poesie některým dnešním referentům divadelním!“

1895

Str. 151. — *Národní divadlo*. V roce 1895 pokračoval F. X. Šalda v pravidelné činnosti divadelně kritické, kterou zahájil v r. 1893 v Rozhledech. Kritické referáty o repertoaru Národního divadla v roce 1895 seskupoval opět do větších celků: pět jich vyšlo v rubrice Kritika divadelní v Pelcových Rozhledech a šestý po Šaldově rozchodu s Rozhledy v prosincovém čísle Naší doby.

1. *Pailleronovi Komedianti*. — *Polemický exkurs za ně vsunutý*. (Str. 151.) Rozhledy 4, č. 4 (leden 1895), str. 223—227. — Premiéra Komediantů 31. října 1894 v režii J. Šmahy. — Str. 151: Zde zachycené stanovisko obecnstva a kritiky je podloženo Kuffnerovou recensí Komediantů v Národních listech z 3. listopadu 1894. — Str. 156, ř. 14: *Je to žalostné, vidět takový způsob polemiky — za cizím štítem — v Národních listech*. Úryvky z polemické řeči Eduarda Paillerona, pronesené ve francouzské Akademii při vzpomínce na zesnulého dramatika Eugena Labiche, otiskly Národní listy 1. prosince 1894 se zřejmým úmyslem postihnout jimi analogickou situaci domácí.

2. *Jiráskův Otec*. — *Klicperův Žižkův meč*. — *Augierova Paní Caverletová*. — *Vrchlického Svědek a Závětí lukavického pána*. — *Davisovy Katakomby*. — *Malou poznámku k repertoaru*. (Str. 157.) Rozhledy 4, č. 6 (březen 1895), str. 356—362, č. 7 (duben), str. 413—416. — Premiéra Otce 27. listopadu 1894 v režii J. Šmahy, Žižkova meče 19. prosince v režii Fr. Kolára, Paní Caverletové 8. ledna 1895 v režii F. A. Šuberta, Svědka a Závětí lukavického pána 11. února v režii F. A. Šuberta a J. Šmahy, Katakomb 25. února v režii J. Seiferta. — Str. 157. *Jedna část kritiky (p. Kuffner v Národních listech) pokládala Otce přímo za nejmodernější drama . . .* Kuffnerův referát v Národních listech z 29. listopadu 1894 připomněl nekonvenční expozici dramatu a dodal: „Takový není život, dí modernisté. Život nedělá úvodů, nepřipravuje, nenapovídá laskavě. Přepadně, překvapí, znenadání, bezohledně. Autor Otce není sice modernista. Je jistě ze staré solidní školy. Snad je spíše odpůrcem těch novoměleckých principů. Ale tentokrát jako by si byl řekl: Eh, to vaše novotářství! Vždyť to také dovedeme!“ — Str. 160, ř. 22 „mělká“ opraveno na *mělká*.

3. *Cyklus Kolárův*. — *Pohostinské hry slečny M. Pospíšilové*. (Str. 173.) — Rozhledy 4, č. 8 (květen 1895), str. 481—486. — K cyklu Kolárovu byly nově nastudovány: Monika v režii J. Šmahy (12. 3. 1895), Mravenci v režii Jar. Seiferta

(15. 3. 1895), Žižkova smrt v režii J. Šmahy (19. 3. 1895), Magelona v režii Fr. Kolára (22. 3. 1895), Královna Barbora v režii J. Šmahy (2. 4. 1895), v starším nastudování hrán Pražský žid. — Pohostinské vystoupení Marie Pospíšilové bylo zahájeno 18. dubna 1895 (Sardouovou Fedorou) a trvalo do června toho roku; celkem Pospíšilová absolvovala třináct představení. Šaldovo stanovisko vyvolalo ostrou polemiku, které se Šalda zúčastnil nejprve v červnu zásadním článkem Jedinec a hromadnost (viz zde na str. 254) a pak v červenci doslovem k polemice *Ještě sl. Pospíšilová* (viz zde na str. 188) opět v divadelní rubrice Rozhledů. V tomto pořádku je třeba sledovat celou polemiku, i když zde z důvodů celistvosti Šaldových referátů o Národním divadle otiskujeme doslov dříve než stať Jedinec a hromadnost. Poznámky k oběma statím byly soustředěny k článku Jedinec a hromadnost na str. 374.

4. *Cykly výstavní*. — *Psychologický medailon p. J. Zeyera*. — *Štolbovo drama Peníze*. — *Ještě sl. Pospíšilová*. (Str. 182.) Rozhledy 4, č. 10 (červenec 1895), str. 621 až 625. — Premiéra nově nastudovaného Libušina hněvu 27. 5. 1895 v režii Jak. Seiferta, premiéra Peněz 3. 7. 1895 v režii Jos. Šmahy. — Stať *Ještě sl. Pospíšilová* je doslovem k polemice vyvolané statí Pohostinské hry slečny M. Pospíšilové (viz zde na str. 176) a vystupňované Šaldovým článkem Jedinec a hromadnost (viz zde na str. 254). Průběh polemiky a stručné výtahy z článků Šaldových oponentů viz v těchto poznámkách na str. 374.

5. *Ruthovi Syčáci*. — *Philippiho Dobrodinci lidstva*. — *Šimáčkův Jiný vzduch*. — *Dančenkův Šťastný člověk*. (Str. 189.) Rozhledy 5, č. 2 (listopad 1895), str. 112 až 114. — Premiéra Syčáků 27. 7. 1895 v režii J. Šmahy, Dobrodinců lidstva 21. 9. 1895 v režii Jak. Seiferta, nově zpracované a studované Jiného vzduchu 13. 9. 1895 v režii J. Šmahy, Šťastného člověka 7. 11. 1895 v režii J. Šmahy.

6. *Osamělé duše od Gerharta Hauptmanna*. (Str. 194.) Naše doba 3, č. 3 (20. prosince 1895), str. 268—272, č. 4 (20. ledna 1896), str. 369—373. — Premiéra Osamělých duší 26. 11. 1895 v režii J. Šmahy.

Str. 206. — *K olázce dekadence*. Rozhledy 4, č. 7 (duben 1895), str. 385—389, č. 8 (květen), str. 449—455. — Knižně v Juvenilích, str. 124—140 s menšími úpravami. — Na str. 212, ř. 17 původní „estetikové“ změněno podle smyslu a ve shodě s textem v Juvenilích na *etikové*. — Interpolace v textu na str. 211, 2. ř. byla provedena ve shodě s textem v Juvenilích.

Str. 223. — *Z nové české beletrie*. Rozhledy 4, č. 9 (červen 1895), str. 546—551, č. 11 (srpen), str. 678—682, č. 12 (září), str. 744—748. — Na str. 236, ř. 4 opraveno „poznově“ na *pojmové*.

Str. 246. — *Maryan Zdziechowski: Karel Hynek Mácha a byronism český*. Rozhledy 4, č. 9 (červen 1895), str. 557—561. — Bibliografický údaj o knize uváděl pod titulem: S dovolením Krakovské akademie i autorovým přel. Jan Voborník. Jičín 1895. Stran 66 in 8°.

Str. 254. — *Jedinec a hromadnost*. Kritické poznámky k referátu o hrách sl. Pospíšilové. *Rozhledy* 4, č. 9 (červen 1895), str. 561—568. — Šalda tu polemizuje s články Času a Nivy.

Článek Času vyšel pod titulem *Zvláštní psychologie a zvláštní etika* 15. června 1895, str. 371—373, a jeho autorem byl pravděpodobně Herben. Autor odmítá argumentaci Šaldova článku Pohostinské hry slečna M. Pospíšilové (viz zde na str. 176) a tvrdí, že případ M. Pospíšilové není typický, že slečna Pospíšilová se postavila nepřátelsky proti českému národu, že hrála pro Schulverein a že pravou příčinou celé aféry nebyl soukromý spor mezi ředitelem Šubertem a umělkyní. Odmítá dále tvrzení, že herec má svou zvláštní psychologii, svou zvláštní etiku, kterou nelze nahrazovat jinou „občanskou“. „Národ má ke všem svým příslušníkům, pokud jde o povinnost, měřítko jedno jediné, měřítko, které klade bez výjimky na povinnost politiků, učenců, literátů, měšťanů, rolníků, dělníků, nádeníků — a toto měřítko nelze ohýbat ani natahovat, ušekávat ani prodlužovat. . . A tento zákon slečna P. porušila. Proto se nad ní národ zapomněl. Proto řečena byla krutá slova z vojenské disciplíny: kdo odběhne, odstřelte ho!“ Autor dále tvrdí, že Šalda nepochopil celou pobuřující aféru. Nejde o slečnu Pospíšilovou. Její návrat k českému divadlu však „osvětlil propadliny národní společnosti“. „*Umění při celé historii stálo v pozadí*. Hlavní úlohu hrála zvědavost mužů i žen a vzdor bohatých, kteří si něco mohou zaplatit. Co pobuřovalo, byly časopisy, jež k ní vysílaly zpravodaje, předstihovaly se v popisování toalet, na jejichž vyličení péro prý nestačilo. Rozhořčením přímo se musel chvít člověk, když naše Matice brala peníze od slečny P. a když za tento mizerný groš vykupovalo se v národě odpuštění. Hanba to byla, jak obě politické strany ležely u nohou dámy, která má skvělé úbořky“. K těmto stranám přistoupila nyní i strana pokroková. Redakce *Rozhledů* kryje názory Šaldovy a proto odpovídá za ně i autorita listu. „Vynález zvláštní psychologie a etiky . . . nesmí přijmouti žádná strana, tím méně strana, jež chce býti reformní“.

Článek *Nivy* vyšel v 17. čísle z 16. června 1895 na str. 276 pod titulem *Mařenka Pospíšilová*. Nepodepsaný autor odmítá argumentaci Šaldova článku, odmítá vykládat případ na podkladě zvláštní psychologie herečky a obdobně jako kritik Času popírá typičnost případu. „Odešla po kontroverzi s řed. Šubertem, roztrpčena snad a pobouřena — a na kom vylila si svoji žluč, abychom mluvili prostonárodně? Na Šubertovi? Na jeho přívržencích? *Nikoli*; nýbrž obrátila se ostantativně celému národu zády, slinami své soukromé rozepě potřísnila to, co bylo dosud, trvám, všem nám posvátno.“ Především protestuje autor proti tomu, aby byla záležitost slečny Pospíšilové spojována s věcí mladé moderní generace. Mladá generace má pro své umělecké aspirace „tolik odpůrců v řadách literární, společenské a jiné buržoa, že opravdu není potřebí, abychom si svoje postavení ztěžovali ještě obranou tak špatných posicí, jakou vůči celému národu zaujala tato dáma.“ V závěru citáty z Kuffnerových kritik oslabuje autor Šaldovo nadšení ve věci uměleckých schopností Pospíšilové.

Na Šaldův článek *Jedinec a hromadnost* odpovídal Herben v Čase z 6. července 1895 (str. 422—424). Šalda prý „povznesl se v balonu několik tisíc metrů nad zemi, odkud přehlíží pojmy individualismu a hromadnosti, z těla, jež má tu na zemi krev a kosti, zůstala mu v rukou poddajná, bezbarvá a bezduchá huspenina, a tu pak formuje i hněte učenými závěry ve vyšší tvar filosofický. Přitom *naše vědomé žurnalistická obmezování* na pouhá fakta rád by svým posluchačům vložil jako neschopnost, ba nepoctivost. . .“ Je lhotejno, „urazila-li si. P. pana Šuberta neb on ji, ale není a nemůže nám býti lhotejno, jak se proti svým národním povinnostem bezpříkladným, netypickým způsobem prohřešila“. „My uznáváme, že

není žádné psychologie pro všechny lidi platné, ale nemůžeme uznat, že by z toho směla býti vyvozována oprávněnost individuální morálky zvláštní etiky. . . Ethický anarchismus je zcela logický, ale ze zájmu existence lidské společnosti nutno uznávat etiku jednu; která je pravá, nevíme, ale z důvodů utilitárních musíme se prohlásiti pro etiku *všeobecně* nebo *většinou* hlásanou. — Je pravda, pro individuum je to snad zhusta nespravedlivé, snad i ukruté, ale *vyšší zájem sociální* žádá tuto ukrutnost nepominutelně. Tím tedy stojíme i naproti herci na témž stanovisku, jaké máme vůči klidnému učenci, občanu, dělníku atd., a nemůžeme, nesmíme naléztí žádného zvláštního měřítka, omluv a shovívavosti. Pro nás nepřipustná jsou slova p. Šaldova, že pro herce jinak se formuje otázka národní.“ Herben protestuje proti tomu, že by byl kde falšoval, a naopak vytýká Šaldovi, že falšoval on. Šalda odpověděl Herbenovi zvláštní polemikou „*Několik slov 'Času' z 6. července t. r.*“ v *Rozhledech* (viz zde na str. 358), kde však zůstala podstata sporu stranou a Šalda polemisoval až s posledním odstavcem textu Herbenova, v němž tento konstatoval, že si učinil obraz o Šaldovi podle svých starších sporů s ním, zejména podle sporu o Schauera. Vlastní doslov k celé historii Šalda včlenil do svých divadelních referátů v *Rozhledech* ve stati *Ještě slečna Pospíšilová* (viz zde na str. 188).

Str. 267. — *Těžká kniha*. *Rozhledy* 4, č. 11 (srpen 1895), str. 641—650, č. 12 (září), str. 709—721. — Knižně otištěno v *Juvenilích*, str. 141—175, bez podstatných změn. — Str. 270, ř. 5 původní „jako jsou v Rudinu a Novině“ opraveno zde ve shodě s textem v *Juvenilích* na *jako jsou Rudin a Novina*, na str. 271 opraven nesprávný titul Šimáčkovy hry *Nový vzduch* na *Jiný vzduch*.

Str. 302. — *Vzdělavací bibliotéka, svazek 22—24*. *Rozhledy* 4, č. 12 (září 1895), str. 740—744.

Str. 310. — *K překladu Baudelaira*. *Rozhledy* 5, č. 1 (říjen 1895), str. 25—32, č. 2 (listopad), str. 70—77. — Knižně v *Juvenilích*, str. 176—199, bez podstatných změn. — Str. 318, ř. 3 opraveno zde „Flaubert“, podle smyslu a ve shodě s textem *Juvenilí* na *Baudelaire*.

Str. 335. — *Odpověď p. M. A. Šimáčkoví*. *Rozhledy* 4, č. 4 (leden 1895), str. 236—240.

Šimáčková recenze Klášterského sbírky *Noční violy* byla uveřejněna v 8. čísle 29. ročníku *Světozoru* z 4. ledna 1895, str. 94/95. Jméno Šaldovo nebylo v ní vysloveno, ale pokud jde o věc Klášterského, byla Šaldovi zcela zřejmě adresována tato výzva ocitovaná i Šaldou: „Bylo by poctivé od toho, kdo napsal tak určitě a tak bez výhrady, že Šalda není umělec, aby aspoň po té knížce svůj výrok odvolal.“ Šimáček však boj o Klášterského spojil i s jinými otázkami, zejména se postavil proti kritické činnosti „mladé generace“. Zdá se mu, že „jistě projevy posledních dob svědčí, že páni by rádi zakřídlovali některé své enunciace. Působí tona nás dojem ústupu, jistého obratu, jímž by pánové rádi se přimkli k řadám některých ze svých dřívějších odpůrců, kteří zdají se míti slabší paměť. Snad se mylíme, ale dojem nedovedeme potlačit a proto máme za místné a včasné oprášení a přibítní

některé z dřívějších enunciací těchto pánův a zeptati se přímo, předně jich samých, trvají-li na těchto svých dřívějších výrociích, nestydí-li se snad za ně nyní, za druhé těch pánů, kteří se dnes s nimi staví do jedné řady a citují jejich nejnovější projevy — nepřekáží-li jim dřívější enunciacie oněch pánů v novém s nimi spojení. — V souvislosti s tím uvádí Šimáček i starší výroky Šaldovy (opět bez uvedení jména), zejména z recenze Váňových Kokrhů, a mimo to i výroky F. V. Krejčího, Karáskovy a Procházkovy, zejména o Jiráskovi, a soudí, že „vyžadují i v nejbenevolentnějším případě dříve naprostého odvolání, než bude i jen pochopitelná možnost, aby s autory jejich se stavily do jedné řady literární zjevny tak významné, jako je na př. Machar“. Vyplyvá tedy Šimáčkův požadavek odvolání ze skutečnosti, že se nově formovaly vztahy mezi spisovateli mladé generace, zejména na podkladě Macharova článku o Hálkovi, kdy Literární listy i Šalda v Rozhledech bojují po boku Naší doby i Času, s nímž se Šalda dříve utkával polemicky, a to hned na počátku své kritické činnosti. (Sr. Kritické projevy 1, str. 185 n., str. 425 n., 428 n., 470—474.) Šimáček se zřejmě snaží podvázat možnost vzniku té jednotné fronty, která se připravovala a která se zřejmě projevila v říjnu 1895 vydáním manifestu České moderny (viz zde na str. 361 n.). Proto tak kategoricky znovu opakuje požadavek odvolání: „Utíkat od napsaného a vytištěného slova bez předchozího přímého a mužného odvolání nepokládáme za správný způsob jednání. Muž, dbalý cti své literární, podívá se dřív, jsou-li činy ruce, jež se mu podávají. Ne-li, řekne dříve: Umej si je, brachu! — Odvolat křivdu je mužné, zapírat ji nikoliv.“

Osmý bod Šaldovy odpovědi vytýkal nesprávnost Šimáčkovy redakční praxe. Tato výtka stala se podnětem k rozsáhlé polemice mezi Šimáčkem a Šaldou. Šaldovy odpovědi jsou otištěny zde na str. 340 n.

K této recenzi připojil Šimáček další články o moderní kritice, tentokrát je s plnými jmény. V 10. čísle Světozoru z 18. ledna polemisoval s Časem, který ukazoval, že mladší kritiky sešikoval do jedné linie společný odpůrce — J. Vrchlický. Šimáčkovi se předně zdá, že k sblížení mezi Naší dobou a „mladšími kritiky“ dalo se již dříve, t. j. před Macharovou statí o Hálkovi. Naše doba citovala již v minulém ročníku referáty z Rozhledů, Literárních listů a Nivy a „do čtyř směřlých průkopníků bojujících pro různé idee, ale spojených proti akreditované zastaralosti“ vřadila i pp. Šaldu, Karásku a Procházkou. „Za druhé mám za to,“ pokračoval Šimáček, „že i když někdo . . . někoho s někým sešikuje, není to ještě příčinou, neohradit se proti tomu, je-li nám takové sešikování proti mysli.“ — V 11. čísle z 25. ledna v polemice proti Karáskovi výslovně uvádí, že výzva k odvolání kritické soudy o Klášterském se vztahovala na Šaldu, v 12. čísle z 1. února věnoval pozornost Šaldovu pojetí kritiky a postavil se proti Šaldově kritice *deterministní*, jejíž theorii Šalda vyložil v polemice s Kvapilem (srov. Kritické projevy 1, str. 199 až 202). Proti Šaldovu tvrzení, že pro kritika je dílo „motivem, nárazem, jenž uvede v pohyb jeho duševní organisaci“, že kritik „hledá sebe“ a počíná si jako všichni umělci podle slov Goethových „höchst selbstsüchtig“, staví Šimáček kritika, který nepracuje pro sebe, ale ve službách naší literatury, utilitaristně, který má lásku k věci a k pravdě. Šimáček dokládá, že ani Šalda není vždy kritikem suše determinujícím, jemuž jsou dílo i autor lhostejní, a jako doklad cituje Šaldova slova o díle Růženy Svobodové (srov. zde na str. 141—143); proti těmto „úryvkům z hymnického chvalozpěvu“ staví Šaldovy výroky „bezohledné“ a „paušální“, zejména o Klášterském („Není vůbec umělec.“). — V 13. čísle z 8. února odpovídal Šimáček F. V. Krejčímu za jeho poznámky k Šimáčkově recenzi Klášterského Nočních viol. Teprve v 14. čísle odpovídal Šimáček Šaldovi (o tom viz v poznámkách k následujícímu Šaldovu polemickému článku).

Str. 340. — *Prohlášení na adresu p. M. A. Šimáčkovi*. Rozhledy 4, č. 5 (únor 1895), str. 286—288. — Šimáček odpověděl na předcházející polemiku Šaldou v 14. čísle Světozoru z 15. února 1895, str. 166—167. Předně dokazoval, že citáty z Šaldových kritik, uvedené v recenzi Klášterského Nočních viol, nebyly vytrženy z textu „falsátorsky a nepoctivě“. Podrobně pak odpovídal na 8. bod Šaldovy polemiky a ohradil se proti výtčkám tam vysloveným, za něž učinil zodpovědného nejen Šaldu, ale i Pelcla, redaktora Rozhledů. Vzhledem k tomu, že Šalda napsal, že Šimáček jako redaktor Světozoru „vykořisťuje té náhody, že tři čtyři naši mladí umělci musí tisknout ve Světozoru“, vyzval Šimáček nyní Pelcla, aby donutil Šaldu „veřejně povědět i doložit: 1. Kterak jsem té náhody vykořisťoval? 2. Pro koho, pro sebe-li, nebo pro jiného? 3. Kterí jsou ti tři čtyři nejlepší naši mladí umělci, již by museli ve Světozoru tisknout?“ — K Šaldově odpovědi na otázky položené Šimáčkem připojil J. Pelcl, redaktor Rozhledů, tento doslov:

Po boji o volnost slova v kritice přihlásil se p. M. A. Šimáček ve Světozoru urážlivým výrokem o p. F. X. Šaldovi a věcný spor svévolně svedl na pole osobní. Přirozeně utkal se napadený s p. Šimáčkem tam, kam se p. Šimáček postavil, a touž zbraní, již si p. Šimáček sám vybral. Odsuzuje-li nyní p. Šimáček tuto šarvátku, odsoudil sebe, útočníka. Proč vplétá i mne i Rozhledy v osobní svůj spor, jako byl již málo šetrně i jiná jména do něho zavlekl? Vždyť má přece mnohem blíže k p. redaktorovi Světozora a mohl si na tohoto spíše a větším právem zadupnout. A byl by mu velmi dobrou službu prokázal, kdyby jej byl slovy ze předešlého čísla Světozora včas okřikl. Způsob p. Šimáčkův potvrzuje jen slova p. Krejčího ve 4. čís. Rozhledů o „strategickém plánu“ vyvolané literární diskuse.

V Chrudimi, 22. února 1895.

J. Pelcl

Str. 344. — *M. A. Šimáčkovi a J. V. Sládkovi*. Rozhledy 4, č. 6 (březen 1895), str. 362—365.

Na předcházející článek Šaldův, konkretisující po výzvě Šimáčkově obvinění ve věci Šimáčkovy redakční praxe, odpověděl Šimáček v 17. čísle Světozoru z 8. března 1895, str. 203—204, článkem *Důkazy páně Šaldovy*. Vytýká Šaldovi, že se vyhnul odpovědi na jeho tři otázky a že pouze souhrnně dokládá obvinění osmého bodu své polemiky proti Šimáčkovi (srov. zde na str. 338—339). Popírá, že by Světozor byl „jediným velkým listem, který je otevřen modernímu uměleckému proudění“, a připomíná Květy a Lumír. Nedovede si vysvětlit, že by koho vykořisťoval i za předpokladu, že by uveřejňoval na př. román důkladně „přepřacovaný“ a „zkažený“. Nedělí se přece s autorem o honorář a nebyl veden škodolibostí nebo uměleckou závistí. „Necítí p. Šalda, jak bud neskonale *nejapně* a *hloupě*, bud neskonale *mizerně* bylo to slovo *vykořisťovat*? . . . Jak plným právem mohu mu nyní říci, že je utrhač, hotov každé chvíle k soudnímu nastoupení důkazu pravdy.“ Pokud jde o Šaldovu tvrzení, že si mu p. Svoboda, Mrštík a Sova stěžovali na Šimáčkovu redakční praxi, má Šimáček „největší nedůvěru k tomu, co (Šalda) povídá o dotyčných pánech“. Neboť jmenování spisovatelé nejen že si nestěžovali přímo Šimáčkovi, což by bylo přátelské, přímé a správné, ale i nadále jemu dávali své práce pro Světozor, psali mu srdečné listy a přátelsky se s ním stýkali. „Jest věci jmenovaných pánů, aby po tomto veřejném prohlášení p. Šaldy zařídili své jednání bud vůči němu nebo vůči mně.“ Vyzaduje-li změny v rukopisech, má pro to své důvody „bud v závazném svém zřeteli na několikrát censure a různost kruhů širokého čtenářstva, bud v svém uměleckém svědomí“. Svoboda

a Mrštík zmocnili jej sami ke změnám v rukopisech, první ústně, druhý písemně. Šimáček dále cituje výňatky z dopisů Mrštíkových, z nichž vyplývá, že Mrštík sám žádal o to, aby Šimáček v rukopise Pohádky máje krátil a škrtal, co se mu v uměleckém ohledu zdá nevhodným a nudným. Pokud jde o Sovovu báseň *Zimní večery*, tedy se Šimáček přiznává, že změnil v posledním verši zcela *žádný cit* na *o oku jitra svít*, poněvadž viděl v původní verši „přímou přepsání“, a to vzhledem ke smyslu textu celé básně. Ostatně sám Sova v knižním tisku básně v Realistických slokách nahradil původní text slovy *vřelý, prostý cit*. Pokud jde o Šaldovu větu „Pan Klášterský není vůbec umělec“, odmítá Šaldův výklad slova *vůbec*. V závěru Šimáček tvrdí, že dokázal, že Šalda lže, utrhá a že se „nesmrtelně blamoval jako kritik“ a končí prohlášením, že tím s Šaldou nadobro domluvil.

Do sporu zasáhli svými prohlášeními všichni tři spisovatelé, jmenovaní v souvislosti s redakční praxí Šimáčkovou.

Anl. Sova odpověděl na Šimáčkovu výzvu, aby mu sdělil určitě a jasně, zda si stěžoval na jeho redakční praxi, dopisem, který byl s Šimáčkovým souhlasem otištěn v *Nivě* 1895, str. 175. Sova sděluje, že Šalda uvedl jeho jméno bez jeho vědomí nebo souhlasu. Přiznal, že přijímal opravy Šimáčkovy s vědomím a konečným souhlasem. „Byla to tedy koncese má a vzdor tvojí dobré vůli naprosto mne nedůstojná.“ Připomíná, že v citované básni *Zimní večery* je v Realistických slokách třetí verše „vřelý, prostý cit“. „Němčině časté opravy formální, i slov i vět, pozměňující smysl, se děly. „Stěžovatí“ si však tenkrát na něco podobného (jak stylisuje p. Šalda), nebylo mým zvykem... Učinil jsem si dávno představa, že rodný list je činžák určitěho slohu, v němž je redaktora vidět ve všech věcech a ve všech oknech. — Nespokojenost má s takovými zbytečnými koncesemi redaktorům všeho druhu, různé chuti a různých škol vyrostla a uzrála teprve s mým uměleckým sebevědomím, kdy počal jsem tisknouti v moravských listech... To věčně smlouvání, ta neustálá kuratela, to čarovné kolo střízlivosti mne konečně omrzelo... Proto již od června minulého roku přestal jsem tisknouti také ve Světozoru a tisknouti napříště nemíním. — Nemohl bych ani tisknouti s vědomím, že konám uměleckou práci pod vlivem na určitý program listu, což jinak znamená: *snažit se i ve volbě látek přizpůsobovati se tvému programu*. A mně se již zdá, že ten program nějak dlouho stojí.“ — Historie literatury „nezamlčí a vždy konstatovati bude rapidní úpadek vynikajících kdysi listů, zaviněný svěvolí redaktorů. — Důsledky přišly již záhy. Jen ta starší, upjatá, vylhaná a na svou lásku choulivá generace zplodila tu vzteklost literární revoluci, ty pozdvížené mladé pěsti v teorii, třeba by dosud v praxi psaly Prostibolo duše nebo Stojaté vody, spíše pro ty autografy, formáty a zajímavější obálky, jež chtějí za každou cenu pozlobiti šošáky“.

Vilém Mrštík přihlásil se o slovo článkem *L'affaire* v *Rozhledech* 4, str. 366—368. Přiznává, že dal Šimáčkovi souhlas k tomu, aby škrtal v rukopise Pohádky máje místa rozvláčná a nudná, neboť „co není umělecké, je nudné“. Teprve když dostal zpět od Šimáčka rukopis, zarážely jej četné opravy neodůvodněné a zbytečné. Pak teprve si stěžoval Šaldovi a jině. Důvod k stížnostem poskytovalo především škrtnutí míst, „která byla umělecky nutná, ale z ohledu na čtenářstvo ve Světozoru neuveřejnitelná“. Mrštík připomíná celou partii, o níž Šimáček prohlásil, že ji uveřejnit nemůže a neuvěřitelně, poněvadž scéna z Říšova snu by mohla u těch, kteří román nebudou „čist zrovna dětskýma očima a dětským srdcem“, navodit reflexe, které nejsou čisté. Autor svolil ke škrtu a nestěžoval si, poněvadž po takovém prohlášení jsou všechny revolty zbytečné. Uvádí pak ještě jedno škrtnuté místo a konstatuje, že „hájit takové škrtky nemůže a nebude nikdy“. Připomíná, že Šimáček byl v těchto věcech choulivější než Květy a Matice lidu. Nelze však zapřít, že naše časopisy jsou pod „mnohonásobnou kuratelou jistých mocností“.

Z toho však vyplývá povinnost všech listů, jimž na svobodě slova záleží, „vyvést tento boj z ponižujících osobních pútek“ a „dobojoval jej ve prospěch věci, ve prospěch všech, nejen jednotlivců“. Připomíná „profesorstvo, dilem i učitelstvo a studentstvo středních škol, odkud se podnikají utajené útoky pro volnější způsob myšlení a smělejší výraz slov“, obecnostvo Lumíru, Květů, Matice lidu a především „nejnestydatější“ z nich, klerikály, a zdůrazňuje, že proti nim je třeba vystupovat neustále. „Buďte si dovedeme svobody slova i svobody vůbec vážit a pak je dovedeme hájit všude a ve všem, anebo jí nedovedeme hájit a pak jí nejsme ani hodni... Nedostatek svobody slova je jen příkrá ilustrací nedostatku domácí svobody vůbec — a dokud té si nezjednáme, nezasloužíme si ani svobody jiné... Do té doby hrouť se všechny naše naděje, všechny iluze a zůstává skepse, kterou zavíňují především ty orgány veřejného mínění, které by ve prospěch této svobody doma bojovat mohly a měly a nečiní toho — naopak, ještě se proti ní staví.“

F. X. Svoboda napsal pro *Rozhledy* (4, 365) jen toto krátké prohlášení: „K žádosti p. Šaldově potvrzuji, že jsme před lety s přáteli pp. Mrštíkem, Sovou a Šaldou mluvili o způsobu oprav p. Šimáčkových a těžce jej nesli.“

V Lumíru z 10. března 1895 ve feuilletonu *Černá duše* (str. 203—204) zabýval se celou polemikou J. V. Sládek. Humoristicky zsměšňoval způsob, jímž Šalda vytvořil z Šimáčka „černou duši“, člověka, jenž vykořisťuje mladé české umělce. „Změnil (Šimáček) řádku básníku, jenž maluje svůj znuděný, zhořklý, prázdný život a čeká osvobození od hezké brunety, to je věc tak strašlivá, že kdyby byl o tom věděl Shakespeare, byl by to jistě vložil do Makbethových hrůz.“ Sládek vytýká *Rozhledům*, že zůstaly dlužny vysvětlení na slova Šaldova určená Šimáčkovi: „Milý příteli, před námi ruce do kapes, hluboko do kapes.“ K tomu Sládek dodal: „Mravnost, jenom veřejná mravnost v tisku! — A proč my o tom píseme! — Je dobré někdy trochu zase si posvětit na ty lvy s hoblinovými hřívami.“

Str. 349. — Otázka redaktorská. *Rozhledy* 4, č. 7 (duben 1895), str. 424—431.

Toto nové shrnutí celého sporu mezi Šaldou a Šimáčkem bylo vyvoláno nepodpsaným článkem v *Času* z 13. dubna 1895 (str. 229—232), jehož autorem byl pravděpodobně J. Herben. Autor v něm zdůraznil, že polemika má svou část zásadní a osobní. V problému zásadním jde o to, že spisovatelé nemají volnost slova vzhledem k tomu, že redaktori mají četné ohledy na obecnostvo a abonenty. Herben podpisuje požadavek umělecké volnosti a zdůrazňuje, že tu vedle censury politické působí i censura „našich strnulých tradic, obmezeného šošáctví, nedůtklivosti jednotlivých kast, pruderie a někdy přímo zbabělosti“. Domnívá se však, že je jednostranné obviňovati z toho jen redaktory. „Není pravda, že spisovatel pouhým svým podpisem ručí za svůj názor sám. Ručí v knize, ano; ručí tam, kde sám vystupuje. Jakmile však vystupuje pod redakcí jiného spisovatele v listě ne svém, nastává ručení vzájemné, polovic odpovědnosti hned přejímá za něho i redaktor s vydavatelem. — Umělec třeba je před svým svědomím čist, ale redaktor je člověk pod jinou moc postavený a musí mít závazné zřetele na mnohé okolnosti. Na př. každý list má své čtenáře.“ Pokud jde o spor osobní, pak „všechno, co poslední *Rozhledy* vynesly, jsou přece jen mušky a nestojí v žádném poměru k oněm jak Alpy velikým slovům, která o „špinavé praxi“ páně Šimáčkově napsal p. Šalda... Změnami, které máme před očima, pan Šimáček nikomu ještě individuální svéráznosti neničil, ani původní výraznosti neubral... P. Šalda zabíjí mouchy pyramidami... Vytýkáli jsme panu Šimáčkovi svým časem... že z velikých zásadních otázek smekl se na cesty osobní, vedlejší, ne-li lhostejné. Dospělo se tam, že se mu zas osobně odpovídalo a zmalichernění bylo ještě větší. Finale je teprv osobní.

Pan Vrchlický ujímá se p. Šimáčka a sbírá pro něho adresu důvěry. To pro oba značí křivé postavení.“ — Str. 356, 2. bod *přihlásila se řada rutinérů*. V 21. čísle Světozoru z 5. dubna 1895 vyšlo *Prohlášení*, v němž podepsaní spolupracovníci Světozoru prohlásili, že si Šimáček při přijímání a otiskování jejich rukopisů počínal v daných poměrech vždy velmi liberárně a vyjadřují mu proto plnou svou důvěru. K prohlášení hromadnému se připojil samostatným projevem J. S. Machar (viz na str. 257, bod 4), který připomněl, že věnoval svou knížku Bez ná-zvu z r. 1889 Šimáčkově proto, poněvadž Šimáček jediný tiskl jeho verše a dodával mu odvahu. Šimáčkově se vytýkají chyby v jeho redakční praxi, ale Machar rád pry hází na druhou váhu „svůj literární význam s přáním, aby se každému začá-
tečnicku u nás dostalo tak svědomitého a liberálního redaktora jako kdysi mně“. — V témže čísle Světozoru zaujal Šimáček stanovisko k prohlášení Sovy, Mrštíka a Svobody a zakončil svou obhajobu tím, že odmítl „nízký a podlý“ způsob utr-
hání se strany Šaldovy.

Str. 258. — *Několik slov Času z 6. července t. r.* Rozhledy 4, č. 10 (červenec 1895), str. 625. Tento projev patří ještě do okruhu bojů o Pospíšilovou. Celý průběh polemiky, pokud se jí zabýval Šalda, je zachycen v poznámkách k článku Jedinec a hromadnost (viz na str. 374); tam také je stručně zachycen obsah článku z Času z 6. července, s nímž zde Šalda polemizuje.

Dodatek

Str. 361. — *Česká moderna*. Tento manifest vyšel v 1. čísle 5. ročníku Rozhledů (říjen 1895). Uveřejňujeme jej zde proto, poněvadž na jeho stylisaci měl Šalda vynikající účast, poněvadž je i dokladem toho, jak kritické úsilí Šaldovo mělo širší dobový charakter, vyjádřený zde nadindividuálním projevem celého hnutí mladé generace, a konečně proto, že se o manifestu vedla čilá diskuse, jež má odezvu i v kritických projevech Šaldových, zejména v následujícím roce 1896. — Podle nepodepsaného článku „*K prohlášení České moderny*“ (Rozhledy 5, č. 2, str. 65—67) pod heslem České moderny „slévají se tu po prvé tři hlavní proudy, které až posud tvořily nové, moderní hnutí . . . Hnutí to ohlásilo se po prvé vystoupením a celou další činností prof. Masaryka, ve kteréžto formě nalezlo svého výrazu v *Naši době* a v *Herbenově „Čase“*. Vedle toho vzniklo a paralelně se vyvíjelo *hnutí pokrokové*, k jehož nositelům a mluvčím náležely právě „*Rozhledy*“ od prvního svého počátku a které dnes politicky je reprezentováno *Radikálními listy* . . . Vedle nich však vyráželo a klíčilo několika směry *nové hnutí literární*, a to jednak také ve směru *kritickém, reformním*, jednak však, a to v poslední době vždy silněji, i ve směru *tvůrčím, uměleckém*. Viděli jsme, jak rostlo z malých počátků v Rozhledech a moravských listech: *Literárních listech, Nivě* a *Vesně* a jak přitahovalo k sobě individuality umělecké, o samotě se vyvíjející aneb ze staršího tábora vyšle a všechny svazky s ním přetrhávající. Dále jsme viděli, jak v jeho širším rámci vytvářel se vždy osobitěji jako užší útvar *směr dekadentní*, až našel vlastního svého výrazu v *Moderní revui*, čímž vystupoval vždy více z prvotního rámce celého tohoto literárního hnutí. Hlavní kádr tohoto hnutí, jeho kritických sil, sblížoval se pak vždy více s typickými představiteli mladé generace politické na společné půdě — v Rozhledech. V tomto poskytnutí společného jeviště, v tomto momentu sblížování

mládeže literární a politické viděly „Rozhledy“ právo k iniciativě, k manifestaci tohoto sblížení, *k signálu*, oznamujícímu, že to, co po léta na různých místech jen doutnalo a jiskřilo, spojuje dnes společná nespokojenost s vládnoucím stavem věcí v jediný široce slehající plamen“. (Str. 65.) Manifest byl přijat se sympatiemi v celém pokrokovém táboře, na zřejmý odpor narazil však v táboře mladočeském a pak u skupiny Moderní revue. Pro základní problém manifestu, pro poměr individualismu a kolektivismu, řešený tak často Šaldou v člancích tohoto svazku shodně s pojetím manifestu, je příznačné jak odmítavé stanovisko Moderní revue, pro kterou požadavek individualnosti je v rozporu s požadavkem demokratické hromadnosti, tak i odpověď Rozhledů: „Není toho rozporu, alespoň ne více než tkví v samém principiálním poměru obou těchto živlů. Ale je-li ten zápas — jak myslí Mod. revue — právě nejvlastnějším a nejbolestnějším bojem dnešku, nechceme být prozatím dále než tento dnešek. Naše prohlášení bylo kredem moderní generace, tedy i s jejími vnitřními rozpory a zápasy! . . . Právě proto akcentovali jsme tak zřetelně individualism, poněvadž víme, jak jest s altruismem v posledních svých důsledcích těsně srostlý a jak se s ním navzájem proniká.“ (Str. 117.)

Felix Vodička